

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ

ГОДИНА IV

БРОЈ 4

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

THE SASA LIBRARY FORUM

YEAR IV
VOLUME 4

Accepted on December 22th 2015, at the 9th meeting of the SASA Department of
Languages and Literature, following the reviews of academician
Nada Milošević Đorđević and academician *Predrag Piper*

Editor-in-chief
academician
MIRO VUKSANOVIĆ

BELGRADE
2016

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ

ГОДИНА IV

БРОЈ 4

Примљено на IX скупу Одељења језика и књижевности,
22. децембра 2015. године, на основу рецензија академика
Наде Милошевић Ђорђевић и академика *Преграја Пићера*

Уредник

академик

МИРО ВУКСАНОВИЋ

БЕОГРАД

2016

Издаје
Српска академија наука и уметности

Технички уредник
Мира Зебић

Тираж 450 примерака

Припрема
НМ либрис, Београд

Штампа
Planeta print, Београд

© Српска академија наука и уметности, 2016

Трибина Библиотеке САНУ основана је да приказује јавности нове књиге чланова САНУ, нова издања САНУ и њених института, из свих области наука и уметности. Први уредник Трибине био је академик Никша Стипчевић, управник Библиотеке САНУ од 1991. до 2011. године. Од октобра 2011. године уредник Трибине је академик Миро Вуксановић, управник Библиотеке САНУ.

Годишњак *Трибина Библиотеке САНУ* покренут је 2013. године. У првом броју донет је целовит преглед приказаних књига у Салону САНУ од 1991. до јуна 2011. године, а потом, у хронолошком низу, текстови казани на Трибини од новембра 2011. до краја 2012. године. У другом броју штампани су текстови са Трибине из 2013. године. У трећем броју објављени су текстови са Трибине из 2014. године.

Прилози се објављују без измена, а нема текстова оних говорника који свој рад нису доставили. Дати су наслови где их није било на саопштењима.

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ
20. I 2015 – 22. XII 2015.

Уредник
академик Миро Вуксановић

Стручни сарадник
Стасја Церовић

САДРЖАЈ

<i>Драме. 1–5 / Душан Ковачевић</i>	11
<i>Речник њојмова ликовних умејносїи и архїијекїуре. Том 1, А–Ђ</i>	25
<i>Како наїисаїи и објавїиї научно дело / Зоран В. Поїовић</i>	35
<i>Зборник рагова Визанїолошкої инсїиїуїа. Књ. 50, 1–2. Mélanges Ljubomir Maksimović / уредници Бојана Крсмановић, Срђан Пириваїрић</i>	53
<i>Србија и Венеција : (VI–XVI век) / Момчило Сїремић</i>	61
<i>Зборник рагова и сажешака / 4. Конїрес Угружења за айеросклерозу Србије са инїтернационалним учешћем, Београд, 20–23. новембар 2014. ; [уредници Владимир Кањух, Небојша М. Лалић]</i>	73
<i>Срїски језик на Косову и Меїохији данас : (социолинївисїички и линївокулїуролошки асїекїи) / Миїра Рељић</i>	81
<i>Зборник Инсїиїуїа за срїски језик САНУ. [Књ.] 2, Срїски језик и акїуелна њиїања језичке њолийишке / ѓлавни уредник Среїо Танасић</i>	81
<i>Пеїар С. Јовановић : исїраживач у їеоїрафији – ѓреїалац у друшїву</i>	103
<i>Генейички модификовани орїанизми : чињенице и изазови : зборник рагова са научної скуїа одржаной 22–23. окїјобра 2013. їодине / уредник Марко Анђелковић</i>	111

<i>Дан Библиотеке САНУ посвећен научнику, државнику и председнику Српске краљевске академије Стојану Новаковићу (1842–1915–2015).....</i>	123
<i>Italy's Balkan Strategies (19th–20th Century) / edited by Vojislav G. Pavlović ; editor in chief Dušan T. Bataković</i>	141
<i>Црквена иконостасна Византија од краја иконоборства до смрти цара Василија I / Предраг Комаћина ; уредник Љубомир Максимовић</i>	141
<i>Топонимија Бањске хрисовуље : ка осмишљању старосрпског и топонимског речника и бољем познавању ојшћесловенских именованих образаца / Александар Лома.....</i>	153
<i>MIKLOSICHIANA bicentennialia : зборник у част двестотне годишњице рођења Франца Миклошича / уредници Јасмина Грковић-Мејор, Александар Лома.....</i>	153
<i>Мојте старине развоја Србије / уредник Часлав Оцић</i>	169
<i>Речник српскохрватског књижевног и народног језика. Књ. 19, Оцаи – ијеојасник / [председник Уредничког одбора Стејана Ристић ; уредници Даринка Горјан Премк ... и др.]</i>	181
<i>Срби и Први светски рат 1914–1918 : зборник радова са међународног научног скупа одржаног 13–15. јуна 2014. / уредник Драгољуб Р. Живојиновић.....</i>	193
<i>Законик цара Стефана Душана. Књ. 4, том 1–2 / уредници Коста Чавошки, Ђорђе Бубало</i>	205
<i>Документи о спољној политици Краљевине Србије 1903–1914. Књ. 1–7, св. 1–42 / уредници Васа Чубриловић, Радован Самарџић, Василије Ђ. Крстић</i>	221
<i>Између завичаја и туђине : сусрети различитих култура у српској књижевности / Светозар Кољевић. – Нови Сад : Академска књижа : Огранак САНУ у Новом Саду, 2015</i>	237
<i>Сто десет година Српског дијалектолошког зборника</i>	245

<i>Др Аћим Медовић : (1815–1893) : живої и дело : зборник радова с научної скуїа поводом 200 година од рођења / уређивачки одбор Радоје Чоловић, Владимир Кањух, Брана Димитријевић, Снежана Вељковић, Јелена Јовановић Симић</i>	261
<i>Ваїикан и Први свеїски рай : 1914–1918. Књ. 1–3 / Драїољуб Р. Живојиновић</i>	277
<i>Линївистїичка славистїика : студије и чланци / Предраї Пийер</i>	289
<i>Срїски у крућу словенских језика : драматїичка и лексичка поређења / Предраї Пийер</i>	289
<i>Именик аутора, уредника и говорника</i>	303

Сто десет година Српског дијалектолошког зборника. – Београд : САНУ
: Институт за српски језик САНУ, 1905–2015

Поздравна реч: академик Владимир С. Костић, председник САНУ
Говорили: проф. др Срето Танасић, директор Института за српски језик САНУ
проф. др Недељко Богдановић, уредник
академик АНУРС Слободан Реметић, главни уредник

У Београду, уторак 17. новембар 2015. у 13 часова

СРЕМАЦ КАО ДИЈАЛЕКТАЛНИ ПРИМЕР

Недавно смо на нашој Трибини обележили стогодишњицу излажења часописа Јужнословенски филолог. Сада обележавамо сто десет година излажења часописа Српски дијалектолошки зборник. Оба часописа објављује Институт за српски језик САНУ. То су, заправо, два обелиска српске науке о језику. Филолог је углавном подигнут стручним изразима. Зборник је углавном саграђен изворним речима, локалним говорима, екавски и ијекавски, како се где чује, у целовитим књигама, у шездесет и једној досад објављеној.

У суштини сваког оснивачког писма академија наука уведен је први задатак – брига о језику као темељу националне просвећености. Тако су записали и Стерија и Атанасије Николић, оснивачи Друштва српске словесности, одакле је почела да расте САНУ.

Природно је да на обележавању стодесетогодишњице Српског дијалектолошког зборника почетну реч каже председник САНУ академик Владимир С. Костић. Тако је било договорено. Међутим, са жаљењем вас обавештавам да председник Костић због смрти свог стрица не може данас бити са нама, али искрено честита јубилеј Зборника. Говориће директор Института за српски

језик проф. др Срето Танасић, уредник проф. др Недељко Богдановић и главни уредник академик АНУРС Слободан Реметић. Они ће приказати како је Зборник премрежио просторе где се на српском мисли и говори.

Част ми је што у име многих казујем жељу да у једном годишту буде речник главних дела нашег писца који је прву своју приповетку потписао као Сенћанин, био Бачванин, презивао се Сремац, описао Банаћане Тиру и Спиру, Нишлије Замфира, Курјака, Ивка, Калчу, Смука и остале, цело треће поглавље Вукадина дао по пиротском изговору, кроз чиновнике, кафеције, тек обогачене газде и покондирене каријеристе проговорио као Београђанин коме се види одакле је стигао у главни град, кроз тобожње адвокате и новинаре препознао Мокрогорца у Јевђу Мићовићу и Ариљца у Мићу Јевђовићу, паратаре, мале политичаре и свих врста помешаре речи, шумадијских, ужичких, азбуковачких, дринских, одсвукудашњих, што их је како је само он умео у књижевности упошљавао и саставио јединствен дијалекатски круг од крштења у сенћанској православној цркви пре сто и шездесет година, где је рођен 1855, до сокобањског августа када је пре сто и девет година преминуо као члан Краљевске српске академије, као једини српски писац који је десетину дијалеката користио тако да се не може познати одакле је, који је толико српских говора с лакоћом учио и од њих живописне ликове давао, који је све то могао да ради јер је био где је год био у једном те истом језику српском, што би се најбоље видело ако бисмо у Зборнику читали и дијалекатски речник главних дела Стевана Сремца.

(Реч уредника Трибине)

М. В.

СРЕТО ТАНАСИЋ

ЈЕДИНСТВЕН ЧАСОПИС У СЛАВИСТИЧКОМ СВИЈЕТУ

Година 1905. представља значајан датум у српској филологији. Те године млади српски филолог Александар Белић постао је дописни члан Српске краљевске академије; исте те, 1905, покренуо је он часопис за дијалектолошка проучавања – *Српски дијалектолошки зборник*. Први број гласила испуњава монументална монографија његовог оснивача *Дијалекти источне и јужне Србије*. Ријетко се која научна дисциплина код нас може похвалити часописом са тако дугим трајањем као што може дијалектологија. Ни у свијету славистике нема истородног часописа с таквим вијеком.

Прије покретања *Српског дијалектолошког зборника* већ је постојао *Српски етнографски зборник*, а раније се размишљало и о публикацији за

дијалектолошка истраживања. Академик Ирена Грицкат нас обавјештава да је неуморни Стојан Новаковић на скупу „Академије философских наука“ од 9. марта 1892. истакао да је потребно почети проучавање наших дијалеката и да констатовала: „Помишљао је на публикацију типа Зборник или Архив за дијалекте, где би се износили резултати истраживања, нарочито из мање проучених крајева“¹. Новаковићеву идеју остварио је Александар Белић. На књизи стоји да је издавач Српска краљевска академија, стоји и податак да се ради о покретању периодике – римски број један уз наслов: *Српски дијалектолошки зборник*, књига I. У *Зборнику* нема обраћања уредника, не говори се ништа о томе шта ће се у њему објављивати, у којим временским размацима ће излазити и сл. Очито је Белић сматрао да је из самог наслова јасно којој дисциплини науке о језику је *Зборник* намијењен. *Јужнословенски филолоџ*, часопис који је такође академик Белић покренуо 1913, није тако једнозначно насловом дефинисан; зато се у првом броју и налази уводна ријеч у којој се дају разлози покретања и тематски профил часописа, коју су потписали А. Белић и Љ. Стојановић.

За сто десет година излажења *Српског дијалектолошког зборника* његов покретач академик Александар Белић га је уређивао 55 година – од 1905. до 1960, до своје смрти. Часопис је с почетка излазио у великим размацима: други број је изишао 1911, трећи тек 1927. До Другог свјетског рата изашло је десет књига, једанаеста се појавила 1950, дванаеста 1957, а тринаеста посљедња с Белићевим потписом 1958. године. На првих десет књига стоји да је издавач Академија, не стоји да је уредник академик Александар Белић, за разлику од *Јужнословенског филолоџа*, гдје већ на првом годишту (1913) стоји име уредника А. Белића. Тек од једанаесте књиге (1950) појављује се име уредника: академик Александар Белић; уз то стоји да је поред Академије издавач и Институт за српски језик. На дванаестој се уредник А. Белић потписује као управник Института за српски језик, на тринаестој (1958) Институт је за српскохрватски језик, како су се језик и његов Институт именовали нешто после Новосадског договора.

За ових других 55 година часопис су потписивала четири уредника. Белића је на мјесту уредника *Зборника* као и на другим функцијама у Академији, у Институту и на Универзитету замијенио академик Михаило Стевановић. Он је потписивао *Зборник* од XIV (1964) до XX (1974) књиге. Због реорганизације у САНУ, институти су били изашли формално из њеног састава, Белићеве часописи су остали при Институту, а уредник академик Михаило Стевановић потписује се као директор Института за српскохрватски језик. После Стевановићевог одласка у пензију у уређивању се јавља новина: уређује га

¹ И. Грицкат, *Наука о језику у делатности Академије*, С. Танасић (ур.), Шездесет година Института за српски језик САНУ, Зборник радова I, 2007, стр. 55 (1996).

уређивачки одбор – Павле Ивић, [Берислав Николић] и Асим Пецо (главни уредник је академик Павле Ивић). Временом се редакција мијењала, углавном проширивала. Павле Ивић уређује *Зборник* од његове XXI књиге (1976) до XLVIII књиге (2001); после његове смрти (1999) остале су припремљене двије књиге па је и на корицама остало његово име као главног уредника. У Ивићевом времену *Српски дијалектолошки зборник* поново издају Српска академија наука и уметности и Институт за српскохрватски/српски језик САНУ – од XXVII књиге – 1981. године, иако ће Институт још читаву деценију формално бити изван Академије. Институт је извршни издавач, а обје институције су власници часописа и заједнички га финансирају. После Ивићеве смрти на чело Уређивачког одбора дошао је академик Александар Младеновић; он води уредништво од XLIX књиге (2002) до LVI књиге (2009), то јест до своје смрти. Од тада је, од LVII књиге (2010), на мјесту главног уредника академик АНУРС Слободан Реметић.

Развој србистике, и посебно дијалектологије, и труд уредништава и издавача, учинили су да је часопис излазио у све мањим временским размацима, да би од XXI књиге (1976) постао редовна годишња публикација. Такву динамику он још увијек задржава, и поред све слабије материјалне подршке српске државе.

Као што је већ речено, први број часописа испуњава монументална монографија његовог оснивача *Дијалекти источне и јужне Србије*, а последњи (књ. LXI за 2014. годину) доноси (и) озбиљну монографију др Марине Јуришић са истог дијалекатског простора. *Српски дијалектолошки зборник* је основан ради изучавања српских народних говора и такав је остао свих ових деценија. У њему се објављују радови о говорима са цјелокупног српског националног и језичког простора из бивше Југославије, али и Румуније. Ријетки су излети изван ових терена, као на примјер студија Глише Елезовића о арбанашком дијалекту² или неки излети у чакавске говоре. Радови објављени у СДЗ могу се подијелити у три групе а) монографије и сличне студије, б) дијалекатски рјечници, односно збирке дијалекатских ријечи, в) други прилози. Очекујем да ће други, компетентнији нешто детаљније говорити о томе. Овдје бих само подсетио на неке чињенице. У *Српском дијалектолошком зборнику* је објављена прва монографија из синтаксе падежа једног говора³ – подсејам да је синтакса најдефицитарнија област српске дијалектологије. Такође бих истакао велики допринос *Српској дијалектолошкој зборника* српској дијалекатској лексикографији. И у самој Белићевој монографији дат је на крају обиман регистар речи – сумаран увид говори да се ради о преко

² Gliša Elezović, *Glasovne osobine arbanaškog dijalekta Debra i njegove okoline*, СДЗб XI (1950), 225–300.

³ Радоје Симић, *Синтакса левачког говора I. Употреба падежних облика*, СДЗб XXVI (1980), 1–146.

6.000 ријечи. Већ у трећој књизи објављени су *Прилози речнику њимочкој краја* од Маринка Станојевића (стр. 179–194), у IV (1932) и VI (1935) обиман *Речник косовско-мејхохијској дијалектима* Глише Елезовића. Оваквих рјечника различитих српских говора појавило се у СДЗ подоста, посебно у посљедње три деценије.

А. Белић је својом монографијом у првој књизи поставио високе критеријуме пред *Српски дијалектолошки зборник* и српске дијалектологе. Тако је ову студију средином 20. вијека оцијенио један од најдаровитијих и најуспјешнијих Белићевих ђака, у свијету славистике и шире један од највећих дијалектолога друге половине двадесетог вијека академик Павле Ивић: „Највећи рад наше дијалектологије, како по обиму тако и по значају. Врло богат материјал из скоро свих крајева призренско-тимочке дијалекатске зоне у границама преткумановске Србије. Фонетско бележење истиче се узорном и досад ненадмашном прецизношћу и пажњом према нијансама. По први пут у нашој научној литератури приказана су широка варијациона поља разних језичких феномена [...] И данас, кад је познато кудикамо више података из разних других извора, у Белићевој књизи има само мало појединости у схватањима које захтевају ревизију“⁴. Готово исту оцјену дао је професор Ивић и четрдесетак година касније⁵. Уз ову оцјену научне вриједности монографије, која и није једина тако ласкава⁶, треба додати и оцјену о значају њеном гледано и из друге перспективе: „Овим штокавским говорима Белић је такође одредио право место према суседним говорима, македонском и бугарском“⁷. П. Ивић је тај допринос оцијенио нешто другачије: „Плодна дискусија о многим појавама које је, поред осталог, на дефинитиван начин решила питање генетичког односа говора ове зоне према осталим нашим дијалектима и према бугарском језику“⁸. С овом Белићевом монографијом, сматра се, конституисала се дијалектологија као грана науке о српском језику – поред ње то су још и акцентологија и историја језика. Мада се и почетак српске дијалектологије везује за рад Вука Стефановића Караџића, почетак дијалектолошке науке у правом

⁴ П. Ивић, *Дијалектологија српскохрватској језика. Увод у штокавско наречје*, Приредно Драгољуб Петровић, Сремски Карловци – Нови Сад, 2001, стр. 168 (1956).

⁵ П. Ивић, *Дијалектолошка проучавања говора призренско-њимочке зоне*, Говори призренско-тимочке области, Ниш, 1994.

⁶ Нпр. М. Стевановић: Белић је том монографијом „дао најбољи образац за дијалектска проучавања уопште“ – *Животи и дело Александра Белића*, Зборник радова о Александру Белићу. Посебна издања САНУ, Одељење језика и књижевности 28, 1976, стр. 9. У новије вријеме: „На почетку века, и у основи наше дијалектологије, стоји знаменито дело Александра Белића *Дијалектима источне и јужне Србије*, којим је и започела дуга и плодна традиција *Српској дијалектолошкој зборнику* (1905) – Недељко Богдановић, *Призренско-њимочки говори у Српском дијалектолошком зборнику*, Зборник Филолошког факултета 9, Ниш, 1999, 48.

⁷ И. Грицкат, исто, стр. 56.

⁸ П. Ивић, исто, стр. 168.

значању те ријечи у Срба најупутније је везивати за покретање њеног гласила⁹.

Појава овог часописа није посебно забиљежена у значајним славистичким публикацијама тога времена: Александар Белић, руски студент, био је добро познат руским славистима, већ је у Петрограду објавио дијалектолошку карту српског језика¹⁰, такође 1905, али тамо нисмо нашли податак да је забиљежено покретање овог часописа. Такође, *Архив*¹¹ Ватрослава Јагића није забиљежио појаву прве књиге *Српској дијалектолошкој зборника*. Додуше, изгледа да у то вријеме нису ни давани осврти на појаву часописа – нових и старих – у руској филолошкој литератури. Међутим, не би се смјело на основу овога тврдити да Александар Белић непосредно по изласку прве књиге СДЗ није већ био постао дијалектолог од угледа и изван српске средине. На овакав закључак нас наводи податак да се Белићу тих година обратио Пољак Бодуен де Куртене, знатно старији од Белића, професор славистике на више универзитета Русији, оснивач казањске школе, по мишљењу компетентних претеча Фердинанда де Сосира¹², с молбом да му дâ упутства за прикупљање дијалекатске грађе на терену. И Белић му је послао¹³.

На крају, појавом *Српској дијалектолошкој зборника* српска дијалектологија се дефинитивно конституисала као научна област лингвистике, овај часопис је дао немјерљив допринос њеном развоју и богатим резултатима: готово да нема значајнијег српског дијалектолога који у дугом вијеку *Зборника*, дужем од једног вијека, није био његов сарадник. Излазак сваке нове књиге и данас се радо дочекује у многим најзначајнијим славистичким центрима свијета. Кад знамо да се у језику најбоље чувају подаци о историји и материјалној и духовној култури једног народа – онда можемо судити каква

⁹ И. Грицкат, исто, 55–58; в. и Н. Богдановић: „Истина, стручних (културних и научних) сазнања о српским народним говорима било је и пре тога (Вук, Даничић, Милићевић, Реешетар, Брех), али се стварним почетком српске науке о народним говорима, или дијалектологије, с највише права (и по тематици, и по територији, и по ауторству) може сматрати рад А. Белића и рођење Академијине публикације скромно, али прецизно назване *Српски дијалектолошки зборник*“ – *Призренско-џимочки говори у Српском дијалектолошком зборнику*, Зборник Филолошког факултета 9, Ниш, 1999, 48.

¹⁰ *Диалектологическая карта сербского языка*, Сборник по славяновѣдѣнію, изд. Второго отдѣленія Импер. Акад. Наукъ II, 1–59.

¹¹ *Archiv für slawische philologie*, Беч. У тридесетој књизи тог часописа (Берлин, 1909) Милан Решетар на почетку свога опширног критичког осврта на Белићеву дијалектолошку карту српског језика помиње студију *Дијалекти источне и јужне Србије* као „лијепо дјело“.

¹² „Највећи значај казанјске школе је у tome што су за нју знали и из njenih идеја primali подстицаје за своје револуционарне теорије ’праžани’ ... i F. De Saussure“ – Milka Ivić, *Pravci u lingvistici I*, Beograd 2001, 134.

¹³ *Письмо къ И. Р. Бодуэну – де – Куртенэ о собираниі диалектологическаго матеріала*, Извѣстія Отдѣленія русскаго языка и словесности Императорской Академіи Наукъ, XVIII (1913), 229–245.

је за то заслуга *Српској дијалектолошкој зборника*; он несумњиво представља једну од најбогатијих ризница српског народног језика и српске културе.

НЕДЕЉКО БОГДАНОВИЋ

ГОВОРИ ПРИЗРЕНСКО-ТИМОЧКЕ ОБЛАСТИ У
СРПСКОМ ДИЈАЛЕКТОЛОШКОМ ЗБОРНИКУ

Говори призренско-тимочке дијалекатске области у *Српском дијалектолошком зборнику* имају часно и почасно место. Прва научна монографија о српским народним говорима легла је у саму основу *Зборника* и то место, као стамени темељац, држи и одржава више од једног века.

Са тога подручја – од македонских говора на југу, дуж бугарских говора на истоку, до Тупижнице и Ртња на северу, одатле на запад до Сталаћа, онда кривудавам историјским разлозима изломљеном линијом преко Топлице, Косова и Метохије до тремеђе Србије, Црне Горе и Албаније – у овој најпознатијој публикацији о народним говорима у словенском свету објављиване су:

- а) дијалектолошке монографије,
- б) речници и прилози речницима народних говора,
- в) оноματοлошки и термилошки прилози из народних говора,
- г) помагала за теренски рад,
- д) прикази и осврти, у новије време.

На челу серије монографија стоје знаменити, сада већ монументални *Дијалекти источне и јужне Србије* покретача *Зборника* Александра Белића из 1905, у ствари прва књига *Српској дијалектолошкој зборника*, а следе *Северно-тимочки дијалекти* Маринка Станојевића 1911, *Говор Срепчичке жупе* Миливоја Павловића 1939, *Ђаковачки говор* Михаила Стевановића 1950; *Говори Бучума и Белој Пошхока* Недељка Богдановића 1979, а онда убрзано, са истог подручја: *Говор Лужнице* Љубисава Ћирића 1983, *Говор Свиничана* Мила Томића 1984, *Говор Алексиначкој Поморавља* Недељка Богдановића 1987, *Говор Црне Траве и Власине* Вилотија Вукадиновића 1996, *Српски призренски говор* Слободана Реметића 1996, *Говор Ниша и околних села* Пол-Луј Тома 1998, *Говори Понишавља* Љубисава Ћирића 1999, *Говор Зајлања* Јордане Марковић 2000, *Говор села Милушинца* Јасмине Гмитровић 2008, *Говор села Присјана* Тање Милосављевић 2009, *Синџакска ѓадежа Горње Пчиње* Марине Јуришић 2015. Тематски овом кругу монографија припадају и расправе Александра Белића „О дијалекатском материјалу О. Броха“ 1911, и Радмиле Жугић из синтаксе говора јабланичког краја 2007.

Са обода ове зоне *Зборник* је објавио монографију Радивоја Младеновића *Говор шариланинске жупе Гора*.

Друга, не мање значајна серија радова доноси дијалекатске речнике и речничке збирке. Поред речника из говора који су гранични са призренско-тимочкима, као што су: Глише Елезовића *Речник косовско-мејхохијској дијалектима*, у ствари речник говора Вучитрна и околине, у две књиге 1932. и 1935. године, *Речник народној говора у Црној Реци* Миодрага Марковића 1986, с допуном 1993, ту су речници из саме призренско-тимочке области: *Речник тимочкој говора* Јакше Динића 1988, са два допунама 1990, и 1992, *Речник говора Јабланичкој краја* Радмиле Жугић 2005; *Речник села Каменице* код Ниша Властимира Јовановића 2004, с допуном 2007, *Црнојравски речник* Радосава Стојановића 2010.

Овој серији припадају и радови такозване тематске лексикографије, и ту су *Змијски речник југоисточне Србије* (2007) и *Земљојсна и њој сродна лексика југоисточне Србије* (2008) Недељка Богдановића, док са обода ове зоне долази *Пасџирска терминолозија Кривовирској Тимока* Софије Ракић-Милојковић 1993.

Речничку и дијалектолошку грађу Маринка Станојевића са тимочког терена *Зборник* објављује 1927, а из Пирота и околине Драгољуба Златковића тематизовану као: *Пословице и њоређења, Фразеолозија сџраха и наде те Фразеолозија омаловажавања*, 1988, 1989. и 1990. године.

У помагала убрајамо *Синтаксички уџбеник за говоре косовско-ресавске и призренско-тимочке зоне* Софије Ракић-Милојковић (1995) и *Инвентар морфолошке проблематике призренско-тимочких говора* Недељка Богдановића из 2000. године.

Програмска концепција *Зборника* у новије време обухвата и приказе и осврте на дијалектолошке публикације. О књигама и зборницима радова који се тичу Призренско-тимочке дијалекатске области *Зборник* је у последњим својим бројевима објавио приказе и осврте Ане Савић Грујић, Недељка Богдановића, Александре Недељковић, Милосава Вукићевића, Александре Јанић, Веселина Петровића, Слободана Реметића, Бранкице Марковић.

Иако је овај извештај оптерећен подацима, не бисмо се лишили још једног. Наиме, мада то и није најважније, са подручја призренско-тимочке дијалекатске области коју пратимо, не рачунајући радове које смо узели као оне о говорима који се наслањају на призренско-тимочке, па и мешају са њима, као и радове о говорима у Румунији, укупно је објављено 7.145 страна. У овоме су похрањене и потомству предате небројене чињенице донете с терена и записане из живог говора сада све мањег броја правих носилаца дијалекта, над којима се мора застати и отпочети размишљање – о облику и значењу речи, о конструкцијама исказа, о функцији у говору и уметности, о доприносу општој слици знања и поимања народа, о људима који су све то знали и сачували до данашњег дана. Та побуђујућа, вазда нова и загонетна особина народне речи, можда је највећа вредност и награда за дијалектолошки

рад не баш великог броја научних радника, истраживача, поштовалаца и љубитеља народног језика и свега што он кроз векове носи.

Материјалне прилике спречиле су уредништво *Зборника* да у своме садржају има и такве дијалектолошке радове као *Речник њиројској ѿвора* Драгољуба Златковића и *Речник ѡшмочкој ѿвора* Љубише Рајковића, те су оба објављена код других издавача, а претходи им и *Речник ѿвора јуја Србије* Момчила Златановића. Уредништво се одужило на тај начин што је надгледало послове на овим речницима, рецензирало понуђене рукописе и препоручило их за публикавање.

Што се дијалектологије, односно науке о српским народним говорима југоисточне Србије тиче, имајући у виду све ово што рекосмо, и додајући и оно што је објављено у *Ономајолошким ѡрилозима* и другим публикацијама, као и у посебним издањима (као што су *Речник лесковачкој ѿвора* Бране Митровића, *Речник ѡиројској ѿвора* Новице Живковића и други радови), скоро да тешко падају приговори да се на наше дијалекте не обраћа пажња и да су, малтене, изван науке. *Српски дијалекјолошки зборник* потврђује да није тако. Управо у историји *Зборника*, дужој од једног века, најзаступљенији су управо призренско-тимочки и косовско-ресавски говори, они изван основице књижевног језика.

Онако као што је *Зборник*, од Белићевог утемељења до последњег броја, имао пажњу за српске народне говоре југоисточне Србије и њихове истраживаче, исто толико, ако не и више, истраживачи са овог терена захвални су *Зборнику* за поверење. Објављивање у *Српском дијалекјолошком зборнику* сматрала су својим великим успехом и неретко престижном чињеницом, која им је омогућавала улазак у струку и остајање у њој, комуникацију са српском и словенском науком с гаранцијом Александра Белића, Павла Ивића и других чланова реномираног уредништва. Та чињеница значила им је велику потпору напредовању у каријери, и била пријатна обавеза за теренски истраживачки рад током целог живота.

Надамо се да говори на југоистоку Србије (периферни и свакојако угрожени, изложени утицајима друштвених промена – пратећи историјску судбину становништва, а својим архаизмима и иновацијама удаљени од основице књижевног језика) – својом историјом и структуром, удружени са обимним језичким усменим стваралаштвом у народној књижевности и другим областима духовног живота, заслужују даље упознавање, проучавање и смештање у ризницу нематеријалног културног наслеђа српског народа, и да *Српски дијалекјолошки зборник* са својим сарадницима, уз разумевање САНУ и шире заједнице, својом уредничком оријентацијом и конкретним резултатима то схвата и као шансу, и као обавезу.

СЛОБОДАН РЕМЕТИЋ

О УРЕЂИВАЊУ СРПСКОГ ДИЈАЛЕКТОЛОШКОГ ЗБОРНИКА

О значају једног гласила говоре време његовог оснивања, углед издавача и покретача и рок трајања. *Српски дијалектолошки зборник* заснован је за владавине Петра Првог Карађорђевића, краља ослободиоца, владара каквога, тврде упућени, нисмо имали ни пре ни после њега. Прво лингвистичко гласило Српске краљевске академије наука почиње култном монографијом *Дијалекти источне и јужне Србије*, делом млађаног Александра Белића, стручњака каквога дотад нисмо имали. Од сто десет година његовог истрајавања, зборник су пуних осамдесет четири године уређивали Белић и његов најбољи ученик Павле Ивић, језикословци какви се досад у српском народу нису рађали. У *Зборнику*, у коме се уписала већина српских стручњака за језик од угледа, објављују се најважнија дела остварена у домену почетком XX века дефинитивно утемељене дисциплине, у којој остварени резултати – и квантитетом и квалитетом – увелико надмашују оно што је у наведеном раздобљу постигнуто код нас у главнини других србистичких и уопште лингвистичких дисциплина. На престижној адреси проговорили су многи говорни идиоми, дочарана њихова фонолошка и морфолошка, ређе синтаксичка физиономија, а на почетку и посебно последњих деценија и лексичко благо. О значају дијалектологије, бар код Срба, довољно говори податак да су двојица највећих наших лингвиста, Александар Белић, члан свих словенских академија наука, и његов најдаровитији и најплоднији ученик Павле Ивић, члан осам академија, међу којима Америчке, Бечке, Српске и Руске, били првенствено дијалектолози и историчари језика. У научном свету је добро позната и призната белићевска и ивићевска дијалектолошка школа. Поред двојице највећих, од аутора вредних прилога на страницама *Зборника* чијим се сенима клањамо поменућемо и: Миливоја Павловића, Глишу Елезовића, Бранка Милетића, Гојка Ружичића, Јована Вуковића, Митра Пешикана, Асима Пецу, Берислава Николића. Резултати истраживања српског (и хрватског) дијалекатског комплекса обогатили су словенску и европску језичку научну доктрину.

Иза опредељења водећих да највећи део радног века посвете испитивању народног језичког блага стоји чињеница да дијалекти представљају неисцрпну ризницу података који осветљавају историју језика, лингвистичку типологију, етноисторију, историју социјалних односа и културних утицаја и прожимања, те њихово темељито испитивање доноси подлогу за интердисциплинарна радна прегнућа. Дијалектологија, узета у најширем обиму, укључујући и корпус ономастичких чињеница, носи, најкраће речено, поуздане сведоке језичког, етничког и националног идентитета и континуитета сваког народа па и српског.

Првих десет књига зборника су без главног уредника, али носе име, а обично и портрет приносиоца чијом подршком је књига штампана. Од XI (1950) до XX (1974) књиге главни уредник је управник, односно директор Института за српск(охрватск)и језик. Са Павлом Ивићем у тој функцији од XXI књиге (1976) почиње ера Уређивачког одбора, пракса која ће увођењем нових, Ивићевих блиских сарадника и следбеника доприносити, све са сагласношћу и овером главног уредника, не само расту обима томова самог часописа него су, како смо чули и од колеге Богдановића, они „надгледали“ и „рецензирани“ озбиљне и обимне резултате поузданих сарадника, запажена остварења која због материјалних лимита нису објављена на страницама нашег часописа.

У време Ивићевог уредништва поново се у први план пробио терен призренско-тимочке дијалекатске области. „У почетку бјеше ријеч, и ријеч бјеше у Бога, и Бог бјеше ријеч. Она бјеше у почетку у Бога. Све је кроз њу постало, и без ње ништа није постало што је постало“ – поручује Свето јеванђеље по Јовану. Кажу, даље, да је речник прва књига нације. И у овоме домену рада ученик је на стази свога учитеља, на стази коју ће значајно и проширити и продужити. Водећи дијалектолог континента у своје време, говорећи о научним квалитетима *Дијалеката источног и јужног Србије*, каже: „Драгоцена обавештења дата су о творби речи и о акцентима у морфологији. Сразмерно најмање разрађена је синтакса (лексичко благо као такво није ушло у оквир истраживања)“. А Недељко Богдановић је недавно управо у Белићевим *Дијалектима* и Решетаревом *Штокавском дијалекту* видео „и значајну потпору српској дијалекатској лексикографији“. Угледни србиста подсећа да је у првом годишту *Српског дијалектолошког зборника* „после Вуковог *Српског рјечника*“ објављена „највећа збирка дијалекатских речи, досад највећа у дијалектолошким монографијама у нас, која не припада категорији дијалекатских речника“. У виду се има првенствено Регистар на крају монументалне расправе са 6.209 речи. Иако су „ове речи биле само градивни материјал“ и као такве „нису тумачене у погледу значења“, количина тих илустративних сведока појединих језичких особина је толика да је по мишљењу данас најбољег познаваоца говорног мозаика призренско-тимочке дијалекатске области, чији опус, по речима Павла Ивића, красе „трезвеност и одмереност“, толика да је „искористива (чак и као полазна основа) за азбучник будућег, обједињавајућег дијалекатског речника призренско-тимочких говора“.

Пре три деценије именован сам за секретара часописа, а четири године касније за члана Уређивачког одбора. Формално тридесет година, а суштински знатно дуже, присутан сам у оперативним пословима око издавања угледнога гласила. Уосталом, секретарском статусу претходи и осам година старија конструктивна дрскост на коју је данашњи уредник часописа све поноснији.

Године 1978. довео сам пред свршен чин великог научника тиме што сам његов семинарски рад, љубазно ми уступљен за испомоћ око припремања докторске тезе, прекуцао и припремио за штампу, све у жељи да свет сазна како су у раду студента петог семестра ударени темељи модерне српске дијалектологије. Толико лета су, да се подсетимо, имали и Фердинанд де Сосир, Ђура Даничић, па и Ивићев учитељ Белић када су најављивали блиставе научне каријере. Говорећи о квалитетима и значају Белићеве студије, којом је заснован *Српски дијалектолошки зборник*, дела које је „и по количини сабране грађе, и по прецизности њенога бележења, и по дубини њене интерпретације, деценијама остајало недомашено и служило као узор каснијим истраживачима“, у наше време најпродуктивнији и најзаслужнији дијалектолог Драгољуб Петровић лаконски и поштено каже: „После Белића, наима, лако се било бавити дијалектологијом, јер је он за свако истраживање имао макар глобалан оквир, смернице у којима се оно може обављати, као и резултате који се могу очекивати као изненађење“. После привилегије да двадесет и шест година будем најближи сарадник Павла Ивића и огромног искуства стеченог управо у пословима уређивачке природе, није тешко уређивати часопис, поготову уз овакав Уређивачки одбор, иза чијег састава, као и иза много чега доброга што смо у струци наследили, стоји Ивићев потпис. Будући да је под његовим уредништвом часопис ухватио и држао, а у рукама његових наследника одржао, корак уреднога годишњака, кроз руке ми је, у припремним фазама, прошао садржај више од половине досад објављеног корпуса. Како је сарадња учитеља и ученика била лишена и најмање сенке патоса одстојања, млађи се обилато користио привилегијом да пред старијега слободно излази са свим питањима и недоумицама, а њих је било доста, нарочито у раду са аматерима, који су прикупљали лексичко народно благо. У тим дискусијама ученик је рашчистио са свим дилемама око хијерархије вредности дела аматера приносника, око Ивићевог безрезервног давања приоритета сигурном, поготово дотада непознатом податку, па још донетом у богатом контексту. У таквим ситуацијама, а било их је, срећом, напретек, уредник није шкртарио у комплиментима на рачун богате егземплификације, инсерта свежег народног исказа. Таква усредсређеност на суштину стављала је у други план ону тзв. леву страну речничке одреднице, граматичку обраду дотичне речи. Уверење да Професору, на неки начин, смета тај део који није у складу са главнином основне поруке, оверено је на најбољи могући начин. Пре више од двадесет година преузето је у Црној Трави од аматера ентузијасте, иначе грађевинског предузетника, деветнаест кутија од ципела пуних листића са локалном лексиком. Све је урађено сасвим лаички, дакле без икаквог лексикографског приступа. Саслушавши утисак о томе несвакидашњем богатству, које треба подвргнути темељној стручној обради, укључујући и превођење на књижевни језик тумачења значења одредница, такође даваног на дијалекту, професор

упита: „Зашто преводити? Нама је јасно, а завичајцима би било драго“. Тада сам се присетио свога давнашњег разговора са Матијом Бећковићем, када ми је на комплимент за оне силне синониме у поеми *Не дај се јуначки сине*, за низове именица типа „Не дај се пасјим поганима [...] ништароби, ништаљудима [...] фуњарама, кастизима [...] несојима, аветињама“ и тако, у томе тону до броја од 130-ак ликова, смиреним гласом узвратио: „Тамо нема синонима.“ Народна реч се и не може и не треба, и нема за кога ни преводити. И дијалекатски речник би у правом смислу то и био ако би се народна толковала на начин агилног Црнотравца.

У несумњиво успешно инвестирање драгоценог времена пословично рационалног професора Ивића спада и одлазак члана осам академија наука, у друштву директора Института за српски језик САНУ, на промоцију првог обимнијег рада Драгољуба Златковића, по професији агронома, објављеног у Зборнику, у Пирот. Умео је добитник овогодишње Вукове награде да осети и у своје првенцу објављеном у овој кући помене значај подршке академика Павла Ивића његовом раду.

Иза оваквог односа према првој, најважнијој степеници дијалектолошког теренског рада свакако стоји Ивићево визионарство и свест о функцији тих најважнијих података. Међу значајним почецима иза којих стоји његово име високо се котира и сјајно засновани капитални научни подухват *Српски етимолошки речник*, на коме данас ради група афирмисаних полиглота, представника у научном свету већ познате београдске етимолошке школе, колектива са Александром Ломом, угледним индоевропеистом и етимологом на челу, достојним наследником Павла Ивића у руковођењу пројектом. Допринос словенској етимологији и славистици у целини овоме полетном колективу значајно омогућава и садржај картотеке *Речника*, са запаженим уделом чињеница из народног језика, објављених управо у *Српском дијалектолошком зборнику*.

Садржај *Зборника* верно осликава и неуједначеност степена испитаности српског дијалекатског простора. Он је истовремено огледало наших национално-политичких и државотворних опредељења, стремљења и заблуда у прохујалом столећу. Одмах након победоносних балканских ратова у српској дијалектологији приоритет се даје „Јужној Србији“. Тек 1935. године у VII књизи часописа објављена је Белићева монографија *Галички дијалекат*, у којој је подробно описан један говор југозападне Македоније, студија у чијем Предговору Белић каже: „Наши ратови за ослобођење и уједињење многе су започете послове пресекали, па међу њима и објављивање моје дијалекатске грађе. У низу година ја сам проучавао дијалекте предратне Србије, хрватског Приморја, Истре и Македоније [...]“. Белићеве савременике из Србије пут ће водити пут Струмице, Дојрана, Ђевђелије, Костура, Лерина у Егејској Македонији. Неке последице по српску дијалектологију, проистекле из

расипања снаге најбољег на рачун – како ће се испоставити – других и туђих националних и научних интереса, српска наука неће моћи отклонити. Добро је што су на страницама *Српској дијалектолошкој зборника* објављени резултати истраживања „О размјештају јужнословенских дијалеката на полуотоклу Истри“ (књ. IX, 1940), „Ћакавски дијалекат ostrva Брача“ (књ. X, 1940), „Govor ostrva Korčule“ (књ. XI, 1950), па и „Glasovne osobine arbanaškog dijalekta Debra i njegove okoline“ (књ. XI, 1950), али није добро што се тек пре три и по деценије сазнало да се стари вокал јат на широком простору од прилаза атару чукаричке општине па до обронака Ваљевских планина изговара као у доба Стефана Немање и његових синова. Недавно смо сазнали да се метатонијски акут, најизразитији у копаоничком појасу, усудио да стигне до обронака Шумадије. Увид у Библиографију часописа Српски дијалектолошки зборник (1905–2015), коју је за јубиларно годиште припремила Бранкица Марковић, подсећа нас да је у том својеврсном албуму портрета српских говорних идиома најмање оних западно од Дрине. Према 30 по правилу обимних монографских радова о приликама у призренско-тимочкој дијалекатској области и петнаестак са косовско-ресавског дијалекатског подручја стоји тек петнаестак истородних, углавном знатно скромнијег обима прилога са целог простора двеју бивших југословенских република. Однос прилога са описима говора на тлу БиХ и Хрватске и Србије са покрајинама је 1:5. Пријатнијем утиску не води ни увид у целовит опус, односно у истородне радове објављиване у другим гласилима. Иза слабе заинтересованости специјалиста „са стране“ за западни део српског дијалекатског комплекса стоје два „кривца“. Са малим изузецима Срби на подручју двеју бивших република носиоци су херцеговачко-крајишког, како се веровало, релативно добро уједначеног дијалекатског типа. Последњи егзодус Срба са тих простора указао је на простране области српских ијекавских шћакавских, икавских штокавских, икавских шћакавских идиома. Испоставило се да шесточлани акценатски систем, иманентна особеност иновјерних носилаца источнбосанског дијалекта, местимично нагриса и говор српске православне популације. Други „кривац“ су негативни поени због „мешања са стране“ и нарушавања идеалних „међунационалних“, „братских“ и свих других „непомућених“ домаћих односа. Сетимо се политичке хајке због књиге Драгољуба Петровића *Говор Баније и Коргуна*, објављене 1978. године.

На самом крају, а можда у целој овој причи и најважније – једно пригодно присећање. Пре седамнаест година за овим столом су се срела два великана словенске науке о језику. Олег Николајевич Трубачев, тада водећи словенски етимолог, руководилац колектива на изради *Етимолошкој речника словенских језика*, гигантског научног подухвата Института за руски језик Руске академије наука, који се припрема на основу доступних речи свих словенских књижевних језика и дијалеката, гостовао је у Београду. Домаћин

му је био академик Павле Ивић, а угледни гост је говорио поводом годишњице смрти Никите Илича Толстоја, члана и ове куће, гласовитог изданка грофовске породице, рођеног у Вршцу, граду у коме једна улица данас носи његово име. Евоцирана су сећања на далеку 1945. годину, на вест да се у Москву, сулудим чисткама опустелу и у области науке о језику, враћа породица Толстој. Понети том вешћу, млади су, сећао се Олег Николајевич, похитали да са Самуилом Борисовичем Бернштејном, једним од ретких који су поштеђени погрома, поделе радост због вести да долази неко ко зна српски језик. „Знати један језик значи знати његову историју и дијалектологију. Никита Илич то не зна, он не зна српски језик“ – саслушали су отрежњујући коментар научног ауторитета. Угледни гост је тада широм отворио већ одшкринута двокрилна врата, јер су две кључне ствари додатно појашњене. Зато су, дакле, двојица највећих које смо имали били дијалектолози и историчари језика, врхунски стручњаци за дисциплине које су само условно делили. По Ивићевим речима „свака појава у данашњим дијалектима је и чињеница историје језика, будући да представља резултат развоја на одговарајућем делу језичке територије“, а у његовој слободнијој интерпретацији: историја и дијалектологија су два лица исте ствари. И оно најважније: Александар Белић и Павле Ивић су знали српски језик. Знали су и из кога извора се он најбоље учи. Нама и онима који после нас долазе једино преостаје да се трудимо да *Српски дијалектолошки зборник* и следећих сто десет година доноси штиво из кога наши и страни заинтересовани стручњаци могу учити српски језик.

